

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
1.1. Сутність та правова природа судової експертизи у кримінальному провадженні	8
1.2. Класифікація судових експертиз	16
1.3. Питання міжнародного співробітництва та стандартів Європейського Союзу у діяльності експертних установ України	25
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	
2.1. Процесуальні та криміналістичні особливості призначення або замовлення судової експертизи та залучення експерта	35
2.2. Підстави проведення експертизи	50
2.3. Висновок експерта у кримінальному провадженні	53
2.4. Аналіз правового положення експерта та спеціаліста у кримінальному процесі України . . .	64
2.5. Участь спеціаліста у збиранні доказів, необхідних матеріалів, зразків для експертизи	82

РОЗДІЛ 3

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА СПЕЦИФІКА ОКРЕМИХ ФОРМ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

- 3.1. Сутність та форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні 89
- 3.2. Особливості залучення спеціаліста під час здійснення досудового розслідування 94

РОЗДІЛ 4

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО, СЛІДЧОГО СУДДІ ІЗ ЕКСПЕРТОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

- 4.1. Сутність взаємодії слідчого, слідчого судді із експертом у кримінальному провадженні 102
- 4.2. Організаційні основи взаємодії слідчого із експертом у кримінальному провадженні 108
- 4.3. Тактичні основи взаємодії слідчого, слідчого судді із експертом у кримінальному провадженні 114

ВИСНОВКИ 132

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ 135

ВСТУП

Сьогодні в судово-експертній практиці є актуальним питання адаптації законодавства України про судову експертизу до європейського. Через використання єдиних підходів до створення методик експертних досліджень для всіх судово-експертних установ шляхом їх акредитації згідно з міжнародними стандартами якості, питання теорії судової експертизи та використання спеціальних знань у кримінальному процесі все менше привертають увагу науковців, що позначається на практиці досудового розслідування і судового провадження. До цього часу в Україні фактично не оновлювалися шляхи вирішення теоретичних проблем залучення спеціаліста та експерта у кримінальне провадження.

В умовах набуття злочинною діяльністю нових та особливо небезпечних форм, з одного боку, й реформування органів кримінальної юстиції, адаптації законодавства України до європейського – з іншого, актуальним є питання аналізу теоретичного підґрунтя та вивчення судово-експертної практики задля виявлення проблемних питань, які існують у сфері експертного забезпечення правосуддя, та на підставі цього – формування теоретичних положень щодо використання спеціальних знань у кримінальному процесі, конкретизації сутності та правової природи судової експертизи у кримінальному провадженні, правового положення експерта та спеціаліста у кримінальному процесі України.

Судова експертиза все більше стає затребуваною під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних

проваджень, судового розгляду справ у інших видах судочинства. В цьому аспекті одним із найважливіших завдань є визначення природи судово-експертних досліджень та розроблення їх теоретичних і методологічних засад. Ученими і практиками зверталася увага на необхідність розширення використання можливостей судової експертизи шляхом підвищення ефективності дослідження речових доказів та в результаті оновлення теоретичних розробок з цієї тематики.

Застосування спеціальних знань із різних галузей науки і техніки позитивно впливає на результати судово-експертного пізнання, розвиток загальнонаукових основ, складає умови для активної творчості вчених. Через застосування методів різних наук відбувається й інтеграція самих наукових знань, що приводить до їх збагачення та виникнення нових галузей знань, а як наслідок – нових видів судових експертиз, що розширює можливості у збиранні та дослідженні доказової інформації та речових доказів.

Теоретичні й практичні питання проведення судово-експертних досліджень у кримінальному провадженні, використання спеціальних знань під час кримінального провадження, особливостей залучення обізнаних осіб у кримінальне провадження розглядалися у наукових працях з кримінального процесу, криміналістики і теорії судової експертизи таких вчених України та зарубіжжя як: Т. В. Авер'янова, Л. Ю. Ароцкер, Р. С. Белкін, В. Ф. Берзін, А. І. Вінберг, Л. М. Головченко, В. Г. Гончаренко, Н. І. Клименко, З. О. Ковальчук, В. К. Лисиченко, О. Р. Росинська, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Е.Б. Сімакова-Єфремян, Т. Е. Сухова, В. В. Тіщенко, Н. М. Ткаченко, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаківський та ін. Положення, викладені в зазначених та інших працях науковців, свідчать про те, що дослідження у галузі судової експертизи – це закономірний процес її розвитку, один із головних важелів змін у нормативній базі, що регулює вказану

сферу діяльності. Визначене зумовлює необхідність глибокого теоретичного опрацювання теми «Судові експертизи у кримінальному процесі», з використанням комплексу загальнонаукових, окремонаукових та спеціальнонаукових методів пізнання.

Запропоновані в роботі теоретичні положення призначені для використання в експертній практиці та будуть корисними для практичних працівників слідчих та оперативних підрозділів, слідчих суддів, суду, прокурорів для поліпшення якості, доказовості та обґрунтованості призначення експертних досліджень та залучення спеціаліста та експерта у кримінальне провадження.

РОЗДІЛ 1

Загально-теоретичні положення судової експертизи у кримінальному провадженні

1.1. Сутність та правова природа судової експертизи у кримінальному провадженні

Судова експертиза є одним з найбільш ефективних способів встановлення обставин кримінального провадження, що підлягають доказуванню. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», *судовою експертизою* слід визнавати дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду¹.

Сутність експертизи полягає в тому, що експерт самостійно на основі спеціальних знань досліджує надані йому об'єкти, явища та процеси і на цій підставі встановлює нові фактичні дані і складає висновок, що є джерелом доказів.

Призначення експертизи є однією із процесуальних форм використання спеціальних знань у судочинстві. В юридичній

¹ Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28 (12.07.94). Ст. 232.

науці під експертним дослідженням розуміють «вивчення об'язаною особою наданих їй об'єктів і матеріалів справи, виявлення, аналіз або порівняння притаманних їм властивостей і ознак із застосуванням відповідних способів, методик і технічних засобів, оцінка і формулювання на основі спеціальних знань висновків у вигляді відповідей на поставлені питання»². Слід зазначити, що така форма використання спеціальних знань має місце лише після початку кримінального провадження, хоча в теорії криміналістики панує думка, що немає ніяких вагомих перешкод для прийняття законодавцем рішення про можливість проведення експертизи у стадії дослідчої діяльності³, що, на нашу думку, є недоцільним. Призначення будь-якої експертизи вимагає від суб'єкта призначення володіння інформацією про можливий механізм вчинення злочину та щодо меж дослідження певної експертизи, але така інформація під час прийняття рішення про початок досудового розслідування може бути ще обмеженою та суперечливою.

З'ясуванню правового змісту судової експертизи приділяли увагу багато науковців сфери цивільного процесуального права, кримінального процесуального права, криміналістики та судової експертології. Особливу увагу цьому питанню приділяли В. Г. Гончаренко, Г. І. Грамович, П. П. Іщенко, Н. І. Клименко, М. В. Костицький, Ю. М. Кубицький, В. К. Лисиченко, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, О. Р. Шляхов та багато інших.

Втім, варто підкреслити, що поняття «експертиза» взагалі увійшло в науковий та практичний оборот не тільки як кримінальний процесуальний термін. Він широко використовується при проведенні різних наукових, технічних та інших

² Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: учебное пособие. К. : КГУ, 1987. С. 19–20.

³ Белкин Р. С. Курс криминалистики. В. 3 т. Т. 3: Криминалистические средства. Приемы и рекомендации. – М. : Юристъ, 1997. С. 106.

досліджень, виконання яких вимагає спеціальних знань. Вимоги щодо проведення відповідних експертиз закріплені в спеціальних Законах України («Про свободу совісті та релігійні організації», «Про судову експертизу», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про екологічну експертизу» та ін.). Тому дослідження сутності судової експертизи у кримінальному провадженні відповідно буде мати свою специфіку, що загалом визначається законодавчою регламентацією судово-експертної діяльності в Україні.

В науці про судово-експертну діяльність – в судовій експертології – науковці досліджують поняття цієї науки, її систему і структуру, а також окремі вчення (про об'єкти, суб'єкти, методи загальної теорії судової експертизи, процеси і відношення комунікації в судовій експертизі, профілактику та прогнозування тощо)⁴.

Особливий характер функцій, що виконуються експертом, спеціальна мета досліджень, які проводить експерт, правове регулювання підстав для проведення експертиз та порядку їх проведення виділяють судово-експертну діяльність серед інших видів людської діяльності. Все це повинно визначати її як професійну діяльність⁵. Суспільні відносини, що виникають у зв'язку із потребою одних осіб отримувати інформацію, яка їх цікавить з питань, що вимагають використання знань, якими вони самі (в повному або необхідному об'ємі) не володіють, і можливістю інших дану інформацію (за результатами досліджень) надати, реалізуються за допомогою узагальне-

⁴ Сегай М. Я. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність / М. Я. Сегай // Вісник академії правових наук України. 2003. № 2 (33); № 3 (34). С. 740–762; *Експертиза в судопроизводстве: учебник для бакалавров* / Е. Р. Россинская, А. М. Зинин; под ред. Е. Р. Россинской; Московский государственный юридический университет им. О. Е. Кутафина. Учеб. изд. М. : Проспект, 2016. 336 с.

⁵ Дудич А. В. *Експерт як учасник кримінального провадження*: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 253 с.

ного виду суспільно корисної діяльності – експертної діяльності, яку відносно сфери судочинства позначають терміном «судово-експертна діяльність»⁶. А. В. Дудич резюмував, що судово-експертна діяльність, з одного боку, виступає сформованим та відносно автономним видом соціально-корисної діяльності, а з іншого боку, тісно взаємодіє із правоохоронною діяльністю загалом та кримінально-процесуальною діяльністю зокрема⁷.

На законодавчому рівні термін «судово-експертна діяльність» лише використовується в Законі України «Про судову експертизу». У даному нормативному акті немає чіткого визначення цього поняття, його зміст розкривається науковцями через аналіз деяких норм, які встановлюють:

а) суб'єктів (фізичних та юридичних осіб), які безпосередньо здійснюють проведення судових експертиз професійними атестованими експертами, вимоги до освіти та спеціальної підготовки, а також порядок здійснення їх атестації;

б) коло суб'єктів державної влади, які забезпечують науково-методичне, організаційно-управлінське та фінансове забезпечення судово-експертної діяльності;

в) експертну практику як вид науково-практичної діяльності;

г) інші аспекти правового, організаційного, науково-методичного та міжнародного забезпечення експертної діяльності в Україні.

Більшість науковців приходять розуміють від судово-експертною діяльністю діяльність або ж систему процедур, пов'язаних із проведенням судових експертиз, тобто

⁶ Комиссарова Я. В. Концептуальные основы профессиональной деятельности эксперта в уголовном судопроизводстве: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Ярослава Владимировна Комиссарова. М., 2013. 684 с.

⁷ Дудич А. В. Эксперт как участник криминального провадження: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 253 с.

судово-експертну практику⁸. Інші науковці (Н. І. Клименко, О. І. Жеребко та С. А. Смирнова) розглядають судово-експертну діяльність як експертну структуру, мету, завдання, механізм, суб'єкти, об'єкти та принципи судово-експертної діяльності⁹. Що є більш наближеним у змісті до розуміння теоретичного осмислення саме експертної діяльності, ступеню розроблення методологічних, правових, організаційних засад здійснення судової експертизи та інших видів діяльності експертів, забезпечення досягненнями науково-технічного прогресу, підвищенням якості відбору, підготовки та перепідготовки експертів.

Не дивлячись на те, що розвиток судово-експертної діяльності суттєво вплинув на розширення її суб'єктного складу (до експертів долучили експертні установи, керівників цих установ), провідною сферою судово-експертної діяльності залишається судова експертиза у кримінальному провадженні.

Етимологічно слово «експертиза» походить від латинського «*expertus*» та від французького «*expertise*», що означає: 1) досвідчений; 2) випробуваний¹⁰. Можна сказати, що будь-яка експертиза, у першу чергу, є застосуванням спеціальних знань і саме таких, котрі пройшли апробацію досвідом. Під експер-

⁸ Джавадов Ф. М. Экспертная деятельность и развитие науки о судебной экспертизе / Ф. М. Джавадов. Баку : Эль, 1998. С. 42–46; Корнуков В. М. Конституционные основы положения личности в уголовном судопроизводстве / В. М. Корнуков. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. С. 398–441; Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы. Учебно-теоретическое пособие / М. Г. Щербаковский. Харьков: Эспада, 2005. С. 26.

⁹ Жеребко О. І. Судово-експертна діяльність: сутність, принципи, організаційні основи : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Олександр Іванович Жеребко. Запоріжжя, 2010. С. 49–144; Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій / Н. І. Клименко. – К. : Ін Юре, 2007. 521 с.;

Смирнова С. А. Организационно-тактические проблемы развития судебно-экспертной деятельности: По материалам Северо-Западного регионального центра судебной экспертизы Министерства юстиции Российской Федерации : дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.09 / Светлана Аркадьевна Смирнова. М., 2003. 560 с.

¹⁰ Юридична енциклопедія / Під ред. Ю. С. Шемшученка; НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2. С. 333.